



рекомендується оформляти трьома мовами: українською, російською, англійською;

3. активізації реферування наукових збірників Всеукраїнських педагогічних читань «В. О. Сухомлинський і сучасність».

Отже, статистичні дані потоку наукових матеріалів про В. О. Сухомлинського, поданого в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова», є наочним свідченням існування потреби оперативного відображення інформації з питань сухомлиністики, що дасть змогу:

- представляти здобутки сухомлиністики у світовому інформаційному просторі;
- використовувати матеріали БД для швидкого пошуку інформації;
- прогнозувати розвиток сухомлиністики в Україні з урахуванням динаміки розширення рубрик;
- визначити пріоритетні й актуальні напрями досліджень у сухомлиністиці;
- використовувати БД для наукометричних досліджень.

З огляду на те, що реферативна інформація БД «Україніка наукова» постійно поповнюється, виокремлена нами проблема потребує подальших досліджень і уваги з боку науковців, педагогів та працівників інформаційної галузі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Букшина Т. Ф. Періодичні й продовжувані видання з питань педагогіки, психології та освіти педагогічних і класичних університетів України: стан кооперативного реферування / Т. Букшина // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 11. – С. 7–10.

2. Закон України «Про Національну програму інформатизації»: [із змінами] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр>. – Назва з екрану.

3. Кириленко С. Розвиток технології представлення інформації у реферативній базі даних «Україніка наукова» / Світлана Кириленко, Світлана Домбровська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / Редкол.: О. С. Онищенко, Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, АБУ. – К., 2011. – Вип. 31. – С. 137–145.

4. Костенко Л. Й. Реферативна база даних «Україніка наукова»: стан, перспективи використання / Л. Й. Костенко // Сучасний стан та перспективи наукового реферування: матеріали міжнародного семінару-практикуму, м. Київ, 29 травня 2009 р. / УФФН, ДНСГБ. – К.: ННЦ ІФЕ, 2009. – С. 53–57.

5. Реферативна база даних «Україніка наукова» [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України ім. Вернадського: офіц. сайт. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>. – Назва з екрану.

УДК 371 І 18

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ – ПОСЛІДОВНИЙ БОРЕЦЬ ПРОТИ ТОТАЛІТАРНОЇ ТА АВТОРИТАРНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Андрій ІВАНКО (Кіровоград)

У статті на основі аналізу численних фактів з життя та науково-педагогічної діяльності розкривається роль В.О. Сухомлинського як послідовного борця проти тоталітарної та авторитарної педагогіки, педагога-громадянина, педагога-гуманіста.

Ключові слова: тоталітарна педагогіка, авторитарна педагогіка, педагог-громадянин, «шістдесятницький рух», громадянське виховання.

В статье на основе анализа многочисленных фактов жизни и научно-педагогической деятельности раскрывается роль В.А. Сухомлинского как последовательного борца против тоталитарной и авторитарной педагогики, педагога-гражданина, педагога-гуманиста.

Ключевые слова: тоталитарная педагогика, авторитарная педагогика, педагог-гражданин, «шестидесятилетнее движение», гражданское воспитание.

Науково-педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського необхідно розглядати в контексті доби, в яку йому судилося жити і працювати. В.О.Сухомлинський був породженням свого часу. О.В.Сухомлинська зазначає: «Педагогічну (практичну і наукову) діяльність Василь Олександрович почав наприкінці 40-х. Спершу діяв за суворими законами авторитарної парадигми. Вірив у комуністичні ідеали. На початку 50-х розчарувався. А в другій половині 60-х він узагалі відмежується від офіційної педагогіки і пише твори, які різко суперечать їй» [4, 16].

В складних умовах повоєнної радянської дійсності, в умовах монопартійного й моноідеологічного суспільства українські педагоги не могли займатися розробкою теорії національної освіти і виховання, адже педагогічна наука служила тим виховним завданням, які ставила правляча партія і держава. Але і в цих непростих умовах, як підкреслює Б.М.Ступарик, «при зовнішньому інтернаціоналізмі українська педагогіка не втратила своєї внутрішньої сутності як науки, що обґрунтовує виховання для майбутнього, опираючись на історію народу, його традиції, культуру».



Це добре видно з педагогічної спадщини найвидатнішого українського педагога того часу В.О.Сухомлинського» [6, 272].

Розквіт таланту В.О.Сухомлинського припав на кінець 50-х та 60-ті роки ХХ ст. Це був час так званої «хрущовської відлиги», час великих сподівань на очищення суспільства від сталінщини. Саме тоді народжується такий суспільний феномен, як шістдесятництво. Воно, як зазначає відомий дослідник цього періоду Г.Касьянов, було породжене радянською системою, виросло з неї і боролось проти неї, нерідко спираючись на ідейні засади, юридичні норми і прецеденти цієї ж системи [1, 5]. В.О.Сухомлинський за суттю своїх поглядів, багатогранної діяльності, за своєю громадянською позицією належав до покоління шістдесятників. І вважати його класиком радянської педагогіки, пропагандистом ідей марксистсько-ленінської педагогіки було б науково некоректним.

Вдумайтесь у назви праць павлівського директора, опублікованих у ті роки: «Вірте в людину» (1960), «Людина неповторна» (1962), «Дума про людину» (1963), «Шлях до серця дитини» (1963), «Виховання *особистості* в радянській школі» (1965) і, нарешті, «Серце віддаю *дітям*» (1969). Це – справжній *людиноцентризм*, який різко відрізняється від сталінського бачення людини як «гвинтика» комуністичної системи, слухняного і безумовного виконавця волі тоталітарної системи в душі «єдниця – вздор, єдниця – ноль»...Такий підхід безроздільно панував до середини 50-х років та й пізніше. В.О.Сухомлинському вже в ті роки було затісно в рамках офіційної педагогічної доктрини і він поступово прагнув вийти за її межі. Це проглядається в його ранніх працях. В.О.Сухомлинський своєю науковою творчістю і практичною педагогічною діяльністю, пристрасною проповіддю гуманізму, дитиноцентризму в 50-60-ті роки ХХ ст. здійснив подвиг, рівний, на наше глибоке переконання, тому, що звершили титани епохи Високого Ренесансу – Леонардо да Вінчі, Рафаель Санті, Мікеланджело Буонаротті, Дієго Веласкес та інші.

Звернімося до сторінок книг В.О.Сухомлинського, виданих в 60-ті роки, які не увійшли до п'ятитомника вибраних творів і часто є невідомими для освітян і широкого загалу. У книзі «Вірте в людину» В.О.Сухомлинський висловлює глибоку віру в можливість виховного впливу на кожну дитину, роблячи акцент на особистісно орієнтованому підході до виховної роботи: «Поступово життя привело до висновку, що немає і не може бути жодної дитини, яку виховними зусиллями школи, педагогічного і учнівського колективу і

перш за все зусиллями вихователя не можна було б зробити чесною, правдивою, трудолюбивою, стійкою і мужньою людиною, глибоко відданою Батьківщині і трудовому народу» [8, 4]. І там же: «Виховуючи колектив, треба бачити в ньому кожну дитину з її неповторним духовним світом, турботливо виховувати кожного. Виховання особистості – це процес, тісно пов'язаний з вихованням колективу, але в певному розумінні це особлива сфера виховної роботи» (підкреслення А.І.) [8, 5].

Справжнім гуманізмом, вірою в людину пронизані і сторінки іншої книги В.О.Сухомлинського, яка побачила світ далекого 1960 року – «Як ми виховали мужнє покоління»: «Глибокою вірою в людину має бути пронизаний підхід *до кожної окремої особи*. Комуністичне виховання виходить з такого дуже важливого принципу людяності: немає людини, в якій не були б закладені задатки і можливості для того, щоб вона проявила себе в житті, насамперед у творчій праці, неповторною, самобутньою красою, талантом. Не може бути людини бездарної, ні до чого не здатної. Відкрити в кожній особистості ту грань, при вмілій обробці якої, образно висловлюючись, людина заграє, як грає, міниться самоцвіт, – у цьому полягає найважливіше завдання виховання. Від умілого, творчого розв'язання цього завдання залежить всебічний розвиток людини, розквіт її величі, гідності, зміцнення її внутрішніх і духовних сил» [10, 81-82].

На думку Г.Д.Глейзера, «Діяльність Василя Олександровича відбувалась не в найсприятливіших для творчості умовах: в умовах лицемірства, ханжества, морального розкладу керівних структур, всесильної влади ідеології, що обплутала і культуру, і науку. Позірна непорушність наскрізь прогнилого ладу не провіщала його швидкого падіння, і, природно, для того, щоб просто вижити, а тим більше творити, потрібна була певна гнучкість, що вимагала уміння пристосовуватись до сильних світу цього, обставин, і, звичайно ж, неймовірна воля і мужність!

Василію Олександровичу доводилось враховувати ідеологічні керівні установки, відповідати на напади ретроградів від педагогіки, малоосвічених, але активних захисників «чистоти» радянської педагогіки, теорії комуністичного виховання, в рамки якої не завжди вкладались його думки і справи. Все це доповнювалось безкінечними виснажливими розмовами з видавцями і редакторами, поясненнями, переконаннями і т.д.» [9, 6].

О.В.Сухомлинська засвідчує, що В.О.Сухомлинський «писав українською мовою, потім сам перекладав російською, тому що не друкували. Це завжди було проблемою» [5]. У тому ж інтерв'ю вона, говорячи про долю книги,



яка зробила справжній переворот в педагогічній науці («Серце віддаю дітям»), наголошує, що книга була написана по-українськи, але куди б автор її не пропонував, до друку не приймали. І тоді книга з'явилася 1968 р. в НДР: «Був шок, батька викликали до ЦК, але книга відразу пішла в Азію, Японію. Китай, іспаномовні країни, одним словом, розійшлась по всьому світу – без главліту і обов'язкових рецензій» [5]. Видаючи книгу за кордоном, В.О.Сухомлинський вчинив як справжній дисидент-шістдесятник. Це був акт високої громадянської мужності.

О.В.Сухомлинська у останніх за часом публікаціях та інтерв'ю прямо говорить про те, що Василь Олександрович належав до лав шістдесятників [7]. Вона наводить в цьому контексті більш ніж красномовний факт – у батька в домашній бібліотеці була книга І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» і він ховав її, бо за такі речі можна було отримати строк... У 1968 р. з'явився у світ роман О.Т.Гончара «Собор». Режим накинувся на письменника з нищівною критикою, її не могла зупинити навіть підтримка нобелівського лауреата М.Шолохова. І якраз в період гонінь на О.Т.Гончара В.О.Сухомлинський пише йому в листі: «Наш педагогічний колектив живе багатим духовним життям. Ваш «Собор» прочитали всі. Роман став для нас немов джерело, з якого потекли струмки свіжої думки» [4, 16]. То лише один епізод з життя В.О.Сухомлинського, який яскраво засвідчує його мужність і високу громадянську позицію.

В умовах жорсткої і цілеспрямованої державної політики русифікації, яка прикривалася фразами про «зближення і злиття націй» в «єдиний радянський народ», який, зрозуміло, мав спілкуватися російською мовою, В.О.Сухомлинський систематично підкреслював шанобливе, трепетне ставлення до української мови і робив усе, що міг, аби у Павлівській школі існував культ рідного слова.

Йому боліло, що його твори спочатку друкувалися в Німеччині, Болгарії, Польщі, Угорщині, а не вдома. О.В.Сухомлинська навела в газеті «Урядовий кур'єр» справді болючі рядки батька, з його архіву: «З видавництва нічого не чути... Хотілося б мені, щоб казки й оповідання були опубліковані українською мовою. Буде дуже недобре, якщо доведеться перекладати їх на російську. А потім з російської перекладати на українську, щоб видати в Україні» [3, 16].

У книзі «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович абсолютно чітко окреслює свою позицію щодо значення вивчення рідної мови для виховання людини і громадянина.

Потребує дослідження проблема глибинної **українськості** В.О.Сухомлинського і його педагогічної системи. О.В.Сухомлинська

підкреслює, що її батько писав свої твори у невластивій радянській педагогічній науці манері (публіцистичний стиль; романтизм з пафосністю текстів, ліричність у розповідях про роботу Павлівської школи, привнесення особистого, емоційного в структуру його праць). «Мова Сухомлинського, вироблена не тільки розумом, але й серцем, почуттями, викликала не просто несприйняття, але й сильне роздратування, насмішку у одних і захоплення і підтримку в інших. В стилі Сухомлинського особливо яскраво виражається його українськість (підкр. А.І.), з її жіночністю, емоційним і романтичним началом, з її образністю і ліричністю. Це вже була нова мова, хоча й препаровано марксистська. В передбачуваних ідеологічних рамках Сухомлинський ставав інакшим, не схожим на інших» [11, 424].

Подібні думки знаходимо і у Г.Д.Клочка: «Його педагогічна система набула довершеності. Там, де він не міг свої думки висловлювати прямо, вдавався до підтексту. Особливо це стосується моментів національного виховання. У його словах про важливість виховання любові до природи рідного краю, до Вітчизни відчувається **глибока українськість**» (виділено А.І.) [2, 14].

В тодішньому Союзі РСР, як зауважує сучасний російський дослідник академік РАО Д.Глейзер, «...були борці різного типу. Одні активно і відкрито виступали проти правлячої державної ідеології і її впливу на суспільство. Вони ставали дисидентами. Таких людей відлучали від справ, висилали, ув'язнювали у в'язниці, табори і психіатричні лікарні. Про них писали в підпільній пресі, повідомляючи «голос». Але вплив їх на розум і душу людей був обмеженим. Але були й борці іншого роду. Знайшовши прийнятну для себе і, головне, для системи форму викладу, вони проповідували ідеї, які пробуджують людське в людині, сприяли розвінчанню принципів тоталітарної ідеології.

Вплив цих діячів культури і науки на людей був величезним, їх внесок в боротьбу з тоталітаризмом був не менш вагомим і суттєво більш ефективним. Думаю, що до борців другого типу можна віднести і В.О.Сухомлинського» [9, 14].

В.О.Сухомлинський в роки «відлиги» відкрито висловлював з цілого ряду проблем педагогічної науки і практики своє досить критичне ставлення до офіційної лінії. Йдеться, зокрема, про листа, якого він надіслав М.С.Хрущову, де висловив незгоду з програмою реформування школи. Він досить різко виступив проти розширення мережі шкіл-інтернатів, піддав критиці ідею ранньої й повної професійної підготовки учнівської молоді.



Дух шістдесятництва пронизує і блискучу статтю В.О.Сухомлинського «Йти вперед!», яка вперше була опублікована в Москві в журналі «Советская педагогика» лише у 1989 р. і передрукована в Україні у 2002 р. У ній автор висловлює досить критичне ставлення до окремих аспектів педагогічної спадщини А.С.Макаренка, який, як відомо, був канонізований офіційною владою.

З якою надією очікував В.О.Сухомлинський соціальних і політичних змін в країні, сподіваючись, що можна буде відкрито, для широкого загалу сказати правду про систему освіти, педагогічну науку, про тих, хто керує нею, про школу майбутнього. На жаль, він не дожив до цього часу.

Громадянська позиція Сухомлинського, як, між іншим, і його педагогічні погляди і творчість, не залишалися незмінними. Вони суттєво змінювалися в міру проникнення його в сутність гуманістичних ідей, в міру зростання його популярності і авторитету в науково-педагогічних колах, в міру розширення кола інформації про нього в суспільстві.

Поступово В.О.Сухомлинський відмовляється від камуфляжу з допомогою штучно притягнутих цитат, посилянь на авторитет політичних діячів і все більш відкрито і послідовно сповідує ідеї гуманістичної педагогіки. Це особливо яскраво проявилось в працях останніх років його життя «Як виховати справжню людину», «Народження громадянина», останніх статтях, листах до колег і друзів. За сутністю своєю В.О.Сухомлинський завжди був послідовним борцем проти тоталітарної педагогіки, яка прагнула виховувати

слухняних безсловесних «гвинтиків» тоталітарної, а потім авторитарної держави.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1995.
2. Клочек Г. Константи Василя Сухомлинського / Г. Клочек. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008.
3. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 8 червня 1967 року.
4. Мостова Т. У Сухомлинського було над завдання – служити Дитині (До 85-річчя від дня народження) / В. Мостова // Урядовий кур'єр. – 2003. – 16 жовтня.
5. Ольга Сухомлинская: «Лучше всего у нас получается муштра» // Диорама плюс «Московский комсомолец». – 2003. – 14–21 мая.
6. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення / Б. Ступарик. – К., 1998.
7. Сухомлинська О. Випереджаючи час... (Василь Олександрович Сухомлинський – до 85-річчя від дня народження) / О. Сухомлинська // Рідна школа. – 2003. – №9. – С. 6–9.
8. Сухомлинский В. Верьте в человека / В. Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 1960.
9. Сухомлинский В.А. Переиздание (Антология гуманной педагогики). М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили. – 2002. – С. 224.
10. Сухомлинський В. Як ми виховали мужне покоління / В. Сухомлинський. – К., 1960.
11. Этюды о Сухомлинском. Педагогические апокрифы / Составление, предисловие, комментарии, вступления к частям О.В.Сухомлинской. – К.: Акта, 2008.

УДК 37.01+14

«СЕРЦЕ ВІДДАЮ ДІТЯМ» У КРЕАТИВАХ ФІЛОСОФСЬКОГО МИСЛЕННЯ

Наталія ІВАНОВА (Луцьк)

В статті розглядаються філософсько-освітні аспекти творчої спадщини В. О. Сухомлинського в контексті метатеорії поглядів Г. Сковороди та його концепції «трисонячної єдності».

Ключові слова: філософія серця, «трисонячна єдність», метатеорія, філософсько-освітній простір.

В статье рассматриваются философско-образовательные аспекты творческого наследия В. А. Сухомлинского в контексте метатеории взглядов Г. Сковороды и его концепции о «трисолнечном единстве».

Ключевые слова: философия сердца, «трисолнечное единство», метатеория, философско-образовательное пространство.

Людиною є не зовнішній образ, але її серце.

Григорій Сковорода

Легше любити весь світ, ніж одну дитину.

Василь Сухомлинський

Прогнозоване майбутнє сучасної України як європейської держави багато в чому залежить від рівня освіти, науки, культури і духовності. Філософія освіти як одна із пріоритетних галузей знань має за мету сформулювати Людину, її світогляд, ціннісні орієнтації, здатність до

самореалізації та життєтворчості. В даному контексті духовна спадщина українських просвітителів, педагогів-гуманістів, філософів світового штибу – Г. Сковороди і В. Сухомлинського – розкриває концептуальні та методологічні основи наукових знань, які в